

Kapitel 47. Den kapitalistiske stat

47.1. Stat og demokrati

I princippet kan demokratiet vedtage, hvad det skal være, når blot reglerne i denne særlige beslutningsproces overholdes. Derudover er der ingen begrænsninger. Derfor tilbyder demokratiet et 'frihedens rige', ikke for individet, men for det sociale menneske.

Men politisk demokrati vil altid være kombineret med et bestemt økonomisk system; dette definerer nogle rammer for staten og dermed demokratiet. Når demokratiet forekommer indenfor den kapitalistiske produktionsmåde, er det kapitalen der udstikker disse rammer, altså bestemmer det 'nødvendighedens rige' som demokratiet må agere indenfor.

Kapitalismen kan kun eksistere, hvis staten garanterer privatejendommen gennem lovgivning, politi og domstole; de a-sociale privatejere kan nemlig ikke selv sikre deres egen existens som private. Iflg. den danske Grundlov er ejendomsretten – der menes den private – ukrænkelig, om end expropriation er mulig hvis almenvellet kræver det; også skatteopkrævning – en åbenbar krænkelse – er mulig. Videre må staten sikre pengevæsenet og overholdelsen af kontrakter. Dette er de basale bestemmelser. Hertil kommer at aktieselskabsformen og informationskapitalen beror på et særligt privilegium, tilstået af staten. Marxistisk statsteori opregner en række andre bestemmelser, knyttet til kapitalens akkumulation, fx en adækvat uddannelse af arbejdskraften. Mange vil også nævne sikringen af en effektiv efterspørgsel, således at kriser undgås, men sådanne eventuelle funktioner beror på den særlige økonomiske teori, der forfægtes (Keynesianisme eller mere ortodox liberal teori). Her holder jeg mig til kapitalismens ubetvivlelige politisk-juridiske existensbetingelser.

Folkeflertallet kan imidlertid vedtage en ny Grundlov, der afskaffer privatejendom og kapitalisme og almengør demokratiet ved at udstrække det til det økonomiske område. I et sådant økonomisk demokrati er den nye ramme sikringen af fællesejendommen.

47.2. Den kapitalistiske stats stadier

Den oprindelige kapitalistiske stat er den såkaldte **natvægterstat** (eller minimalstat), hvor staten stort set indskrænker sine funktioner til at beskytte privatejendommen. En sådan rent liberal stat eksisterede tilnærmelsesvist i England i midten af forrige århundrede; den politiske styreform var ikke demokratisk, men oligarkisk.

Konsekvenserne af den rene kapitalisme er velkendte. De engelske industrier udviklede sig til sociale katastrofer, med sygdom og fattigdom af et sådant omfang, at vi skal frem til vilkårene i vore dages fattige lande for at finde noget tilsvarende.

Kapitalejerne og deres politikere begyndte at reagere på denne situation. Om det skyldes humanitære instinkter eller oplyst selvinteresse (fabrikkerne har brug for arbejdsduelig arbejdskraft) er her uden betydning. Hovedsagen er at staten greb ind og afbødede de værste forhold, fx gennem en begrænsning af arbejdsdagens længde og forbud mod børnearbejde.

Den afgørende ændring kom dog først, da arbejderne begyndte at organisere sig i fagforeninger. Efterhånden som fagbevægelsen voksede sig stærk begyndte den at udgøre en seriøs økonomisk modmagt til kapitalen; gennem strejkevåbenet fik den om ikke initiativret, så vetoret vedrørende økonomiske beslutninger. Samtidig dannede arbejderne i nogle lande kooperativer, der i en vis udstrækning frigjorde dem økonomisk fra kapitalismen.

Ifølge den historiske materialisme bestemmer basis overbygningen, hvilket vi kan forenkle til at den økonomiske magt bestemmer den politiske magt. I Marx's fremstilling af de forskellige produktionsmåder antages at den økonomiske magt som hovedregel er forenet i én klasse (slaveejerne, jordejerne eller kapitalejerne); i denne situation bliver den politiske magt uegentlig, dvs. en passiv afspejling af den økonomiske magt. Jeg finder at der er gode holdepunkter for den tese; det er svært at forestille sig at et politisk system, der ikke i længden servicerer den herskende økonomiske magt, kan overleve.

Under den klassiske feudalisme lå den økonomiske magt éntydigt hos jordejerne, hvad enten jorden ejedes af adel eller konge; kampen mellem disse var længe ikke en kamp mellem økonomisk og politisk magt, men mellem to fraktioner af jordejere. Med absolutismen ændres dette. Kongemagten kommer til at monopolisere den politiske magt og den får et spillerum, fordi den kan alliere sig med det fremvoksende borgerskab, imod adelen og jordejendommen. I denne overgangsfase fra feudalisme til kapitalisme opnår politikken (staten) en relativ autonomi i forhold til basis, fordi den økonomiske magt er splittet mellem adel og borgerskab, jordejendom og kapital. I England sætter man almindeligvis 1846, da korntoldden blev ophævet, som fuldbyrdelsen af borgerskabets sejr:

Jordejendommen blev da elimineret som selvstændigt magtcenter og staten kom under kapitalejernes kontrol.

Denne tolkning af den historiske materialisme giver god mening, når den anvendes på etaperne i kapitalismens udvikling. Så længe borgerskabet monopoliserede den økonomiske magt fik vi en stat, der éntydigt varetog denne klasses interesser. Da arbejderklassen opnåede en sammenlignelig økonomisk magt i kraft af fagbevægelsen, kunne den også opnå del i det politiske system. Det skete ved at gennemtvinge det demokrati, der fravristede borgerskabet monopolet på politiske magt. Det kan siges at arbejderklassen dermed formåede at gøre sit princip i den økonomiske kamp, nemlig fællesskabet blandt de mange 'hoveder', til princip i den politiske sfære; borgerskabets magt, baseret på 'hoveder', måtte vige.

Der synes at være empirisk belæg for denne fremstilling. J.D.Stephens (i Copp, 1993: 409ff) har ud fra et større historisk materiale konkluderet, at kapitalismen virker befordrende på politisk demokrati, forstået som almen og lige valgret til det højeste politiske organ, men at der er en mere fundamental variabel skjult i kapitalismen, nemlig arbejderklassen: Kapitalismens udvikling betød udviklingen af en stadig stærkere arbejderklasse som direkte, men nok mest indirekte (dvs. gennem sin blotte styrke, specielt i form af fagbevægelsen), **tvang** borgerskabet til at blive demokratisk, i teori såvel som i praksis.¹ Af indlysende grunde havde socialdemokratierne en interesse i at virkeliggøre demokratiet ved at udvide valgretten til også at omfatte de mindre privilegerede lag (Hobsbawm, 1987: 128). Borgerskabet, derimod, 'rarely pressed for the introduction of full democracy' (s. 436), idet Stephens kun kan finde tre undtagelser, nemlig Svejts, England² og Frankrig; men når demokratiet først er indført, har denne klasse ofte støttet det. Han konkluderer at '..capitalism creates democratic pressures in spite of capitalists, not because of them' (s. 437).

Kampen om økonomisk magt giver basis for en kamp om politisk magt i overbygningen. Politikken bliver autonom, men det er en relativ autonomi, for så længe grundlaget er den kapitalistiske produktionsmåde, er det klart at de demokratiske beslutninger i hovedsagen må respektere den private ejendomsret. Men præcis hvor grænsen skal gå for politiske indgreb i privatøkonomien bliver genstand for politisk kamp.

I mange lande var arbejderklassen stærk nok til at gennemtvinge hvad man har kaldt **velfærdsstaten**, dvs. omfattende indgreb til fordel for den brede befolkning, herunder de udstødte. Den russiske revolution i 1917 og styrkelsen og udbredelsen af kommunismen efter 1945 lagde natur-

ligvis et extra pres på kapitalejerne for at give indrømmelser til arbejderklassen.

Alt i alt har vi nu set at mens den stat, der mest konsekvent respekterer privatejendommen og det frie marked (natvægterstaten), **ikke** er demokratisk, krænker den demokratiske stat denne ejendom ved at lægge bånd på marked og kapital. Med Macpherson's ord:

"The liberal state which had, by the midnineteenth century, established the political freedoms needed to facilitate capitalism, was not democratic: that is, it had not extended political freedom to the bulk of the people. When, later, it did so, it began to abridge market freedom. The more extensive the political freedom, the less extensive the economic freedom became" (Macpherson, 1973: 148).

47.3. Presset på velfærdsstaten

I de seneste 20-30 år synes denne udvikling vendt. Velfærdsstaten er kommet under pres og ligner mere og mere en parentes i kapitalismens udvikling.

Tre faktorer kan forklare denne udvikling.

For det første har **klassestrukturen** i de udviklede kapitalistiske lande undergået fundamentale forandringer. Som vi så i Kapitel 46 er klassen af éntydige lønarbejder, dvs. mennesker der alene får deres indkomst i form af løn, svindende; stadig flere arbejdere modtager forskellige former for kapitalindtægter (renter og aktieudbytte). Samtidig er den tidligere kapitalistklasse forvandlet til en gruppe af mennesker, hvis høje indkomster udover kapitalindkomster også består af lønindtægter; det kan indvendes at de lønninger, der tilflyder erhvervslivets top, ikke står i et rimeligt forhold til arbejdsindsatsen, men pointen er at indkomsten har form af løn. Endelig er der i mange af de udviklede kapitalistiske samfund opstået en tilsyneladende permanent gruppe af udstødte, der udelukkende lever af overførselsindkomster fra staten.

Disse tendenser betyder at den funktionelle indkomstfordeling på løn, rente, jordrente og profit ikke længere udtrykker en klassesdeling. I stedet for en polarisering mellem arbejder- og kapitalistklasse får vi en polarisering mellem fattige og rige, nationalt og internationalt. Lønmodtagerne er delt op i mange grupper, der ofte har meget lidt til fælles, og det har medført at fagbevægelsen - lønmodtagernes økonomiske organisering - er blevet svækket. Existensen af de udstødte har bidraget hertil. Brede organisationer til forsvar for de fattiges interesser er ikke trådt i stedet; der

existerer bevægelser for de udstødte, men da denne gruppe er økonomisk overflødig, har de ingen magt.

Resultatet er at den økonomiske magt, der holdt kapitalinteresserne i skak, og som havde en interesse i at bevare og udbygge velfærdsstaten, er gået i opløsning.

For det andet betød **kommunismens sammenbrud** omkring 1990, at det blev mindre nødvendigt at tage hensyn til de forfordeltes interesser; faren for at disse skulle arbejde for et ikke-kapitalistisk system mindskes.

For det tredje har den **kapitalliberalisering**, som indledtes for 25-30 år siden, afgørende forrykket styrkeforholdet til kapitalens fordel (Lundkvist, 2001). Skridt for skridt er alle grænser blevet nedlagt, således at kapitalen frit kan flyde fra land til land og indenfor et land mellem de forskellige brancher (således at bankkapital fx kan etablere forsikringsvirksomhed). Denne liberalisering kom ikke 'af sig selv'. Bretton Woods systemet, med dets kapitalrestriktioner, havde givetvis problemer i begyndelsen af 70'erne, men når resultatet blev en frisættelse af kapitalen skyldtes det at dennes repræsentanter førte en årelang effektiv kampagne på flere fronter: Ideologisk blev liberaliseringen legitimeret af den nyliberale teori, politisk gennem ihærdigt lobbyarbejde og økonomisk ved at udnytte smuthuller i lovgivningen til at skabe et økonomisk fait accomplis, som myndighederne ikke kunne rulle tilbage.³

Denne udvikling har éntydigt styrket kapitalinteresserne i forhold til alle andre økonomiske og politiske interesser og sat profitmaximering som eneste effektive målsætning. At profit og rente tilflyder en lidt bredere gruppe end den gammeldags kapitalist, og at kapitalen til dels administreres af højtbetalte lønarbejdere, betyder på ingen måde at kapitalen flyder ud og opløses. Hvordan kapitalen personificeres har betydning for klassestrukturen, ikke for kapitalen, og kapitalisme er ikke betinget af en gammeldags arbejderklasse.

Den kapital, som lovgivningen binder til en bestemt branche eller et bestemt land, står ifølge sagens natur svagere end den kapital, der frit kan investere hvor som helst. Den bundne kapital har ingen alternativer til at bøje sig for politisk bestemte selskabsskatter eller miljøforskrifter, ligesom den ikke kan besvare krav om højere løn med trusler om at flytte. Om kapitalen faktisk flytter - om danske virksomheder investerer på Filippinerne - er ligegyldigt ved en vurdering af dens nye styrke. Da Oscar Lafontaine i 1999 søgte at hæve de tyske selskabsskatter, truede en gruppe af selskaber - med Deutsche Bank, BMW og Daimler-Benz i spidsen

– med at flytte 14.000 arbejdspladser til udlandet; resultatet blev at skatterne blev **sænket** til under det amerikanske niveau (Noreena Hertz i Guardian Weekly, 10/5 2001). Hirst og Thompson, 1996, overser betydningen heraf i deres kritik af 'globaliseringstesen'.

Vor interesse er her effekten på velfærdsstaten, især statens mulighed for at opkræve skatter for at finansiere indkomstoverførsler. Kapitalliberaliseringen kan ikke undgå at indsnævre rammerne for en sådan finanspolitik, eftersom det overordnede mål for statens økonomiske politik nu må bestå i at sikre landets konkurrenceevne i bred forstand, herunder især landets evne til at tiltrække udenlandsk kapital. Dette mål kræver en pengepolitik, der giver en rente, der ikke er mindre end udlandets, ligesom de offentlige udgifter må begrænses til et niveau, hvor de ikke rejser tvivl om valutaens værdi. IMF's og Verdensbankens krav til de fattige lande om at åbne for kapitalbevægelser har da også typisk været ledsaget af krav om besparelser på velfærdsbudgettet (sundhed og uddannelse).

Kapitalliberaliseringen indebærer således at finanspolitikken, dermed velfærdsstaten, kommer i anden række, altså må tilpasse sig penge- og valutapolitik.

Ændringerne i klassestrukturen, kommunismens sammenbrud og kapitalliberaliseringen har tilsammen svækket muligheden for - og interessen i - at fastholde velfærdsstaten. Især kapitalliberaliseringen har afgørende styrket kapitalen og afgørende svækket andre økonomiske interesser, især fagbevægelsen. Ligesom i natvægterstaten er den økonomiske magt i basis forenet; derfor må staten uanset politisk form (demokrati eller diktatur) først og fremmest varetage kapitalens interesser. Det er urealistiske at antage at staten kan bevare den relative autonomi, som den splittede økonomiske magt under velfærdsstaten gav mulighed for.

Velfærdsstaten er populær, ikke mindst i Danmark. Udhulingen af den er derfor en vanskelig sag, ideologisk set. Opgaven bliver ikke lettere af at den 'naive borger' kan have vanskeligt ved at forstå, at vi skal spare og skære ned på offentlige ydelser, selvom nationalproduktet vokser år for år; hvordan kan det være at hjemmehjælpen forringes, samtidig med at vor samlede rigdom vokser? Det virkelige svar er naturligvis den massive politiske omprioritering fra offentlig til privat rigdom. Legitimeringen antager 3 former: Den ærlige, der appellerer til privatinteressen i lav skat; den uærlige, der simpelthen benægter at lavere skat betyder mindre offentlig rigdom; og den 'saglige', der mere dunkelt postulerer at der ikke er råd til øgede offentlige udgifter, således at forsvarere af den offentlige

sektor og dens ydelser kan fremstilles som uoplyste eller 'konservative'. Typisk bruger liberale det første argument, socialdemokrater – fx i Tyskland – det sidste.

På ruinerne af velfærdsstaten rejser sig den moderne kapitalistiske stat, hvis konturer vi nu skal betragte.

47.4. Nyliberalismens stat

47.4.1. Mindre stat?

Bliver staten større eller mindre?⁴

Iflg. Strange (1996: xi) synes statsapparatet i de udviklede vestlige samfund at vokse, ikke mindst efter 1980, uanset om regeringen har været socialdemokratisk eller liberalt orienteret. I Danmark voksede statsudgifternes andel af nationalproduktet under Schlütter-regeringen. Med Greve's ord:

"Det er en fejl at tro, at behovet for regulering forsvinder, fordi markederne liberaliseres og ejerskabet privatiseres" (Greve, 2000: 11).

Måske bliver reguleringsbehovet endog større, fordi friere markeds kræfter skaber flere externaliteter.

Nok er der en tendens til at profitable aktiviteter privatiseres, men til syneladende bliver der flere og flere ikke-profitable, men nødvendige aktiviteter, som kun kan udføres på det politiske nivo. Og selvom globaliseringen skaber nye politiske opgaver, som kun kan løses internationalt, er der nok af opgaver tilbage til staten, ikke mindst at implementere de beslutninger der er truffet regionalt eller internationalt.⁵

Imidlertid er der også indikationer for at tendensen er, at den offentlige sektor faktisk bliver mindre i forhold til den private.

I England voksede regeringsudgifterne fra 34% af BNP i 1956 til 47% i 1976, men faldt så dramatisk til 38% i 1991, som følge af Thatcher's nyliberale politik.

I USA voksede den offentlige andel ganske vist lidt under Reagan (fra 20,0% til 20,6%), men under Clinton (1992-2000) faldt regeringsandelen af GDP til 18,6%. Bush-regeringen gennemfører store skattelettelser og det trækker i retning af en yderligere formindskelse af andelen, men på den anden side øges udgifterne til 'indre sikkerhed' og oprustning. USA er imidlertid et specielt land, fordi statsudgifternes størrelse **både** er en funktion af den nyliberale politik **og** af landets status som supermagt. Derfor kan stigningen under Reagan tilskrives den kraftige oprustning

overfor Sovjetunionen (Pollin, 2000: 31), faldet under Clinton 'fredsdividenden' efter den Kolde Krig, mens udviklingen under Bush langt hen ad vejen er bestemt af det fornyede internationale engagement.

I Danmark voksede de samlede offentlige udgift fra 20% af BNP i 1950 til 40% i 1970 og godt 56% i 1990; derefter er der imidlertid sket et fald i andelen, nemlig til 52,5% i 2000 (Andersen o.a., 2002). Under den aktuelle, nyliberale regering må denne andel forventes at falde yderligere. Skattestop og bebudet fremtidig skattenedsættelse trækker i denne retning; det samme gør de forstærkede bestræbelser for at privatisere og udlicitere offentlige aktiviteter samt nedlæggelse eller slankning af en lang række offentlige nævn og aktiviteter indenfor bl.a. miljøområdet.

De dominerende regionale og internationale økonomiske organisationer (Verdensbanken, IMF, WTO, OECD, EU og NAFTA) arbejder i samme retning: Mindre statsudgifter – bl.a. for at sikre valutaens værdi – og øget privatisering og udlicitering I EU blev nyliberalismen officiel politik i 1985 (det 'indre marked'), hvilket har betydet privatisering af luftfart, telekommunikation, post, energi og tidligere offentlig transport; i 90erne blev der i Danmark privatiseret for ca. 36 mia kr, jvf. Greve, 2000: 1. Videre betyder tendensen til at pensionssystemerne privatiseres, at en stor del af befolkningens opsparing i stedet for at blive opsuget af staten med henblik på offentlige pensioner stilles til rådighed for private finansielle fonde; derved flyttes enorme beløb fra det offentlige til det private. Endelig sigter GATS-aftalen indenfor WTO direkte mod kerneområderne indenfor velfærdsstaten, idet det skal blive muligt for den internationale kapital at overtage områder som vand, uddannelse og sundhed; hvis dette program gennemføres kan det dårligt undgå at forrykke størrelsesforholdet mellem den offentlige og private sektor.

Liberalismen – ny eller gammel – foretrækker pr. definition at en aktivitet foregår i privat snarere end offentligt regi: Mens den offentlige sektor er baseret på tvang er den private fri, og mens den offentlige sektor er byråkratisk og ineffektiv er den private effektiv fordi den er underlagt konkurrence. Derfor må den idealtypiske (ny)liberale stat nødvendigvis være en minimalstat. I den udstrækning dette ikke har manifesteret sig empirisk kan det skyldes forhold, der ikke har med nyliberalismen at gøre, især at ledere og ansatte i den offentlige sektor stadig yder modstand eller – for USA's vedkommende – de høje driftsomkostninger knyttet til udenrigspolitikken. Men kan det ikke også skyldes at den private sektor, netop i kraft af sin nye styrke, har magt til at overvælde flere administrationsomkostninger på det offentlige? Jo mere staten underlægges

privatkapitalens interesser, jo mindre farlig bliver den; hvis staten selv bliver privat – hvilket diskuteres i afsnit 47.4.3 – måles nyliberalismens gennemslag ikke på hvor lille den offentlige sektor er.

47.4.2. Den kapitalservicerende stat

Hvad enten staten bliver mindre eller ej, ændrer den funktion. Velfærdsstaten, hvor udgifterne direkte sigter mod at tilfredsstille folkets behov (uddannelse, sundhed, pension), kommer i anden række, efter de statsfunktioner der servicerer erhvervslivet ved at skabe gunstige investeringsvilkår. I USA taler man i denne forbindelse om 'Corporate Welfare', med henvisning til den omfattende støtte som det store erhvervsliv nyder godt af, fx i form af skattefordele eller gennem 'bail out' af de helt store kapitalinteresser, når de har spekuleret forkert; her har liberalismen sine grænser.

Kapitalen har brug for omfattende politiske reguleringer og interventioner.

Nationalt er det vigtigt at staten sikrer en moderne infrastruktur, med veje, broer og elektronisk kommunikation; staten udfører ikke nødvendigvis disse opgaver, men kun den kan via lovgivning og kontrol sikre at de bliver udført tilfredsstillende. Den må etablere vækstcentre (fx Ørestaden), og den må ikke mindst opbygge erhvervsorienterede uddannelses- og forskningsinstitutioner, der ikke forvirres af andre interesser og værdier; i Danmark skete dette med universitetsloven i 2003. Videre er det nødvendigt med en miljølovgivning og et miljøburokrati, som på den ene side ikke belaster virksomhedsmkostningerne for meget, men på den anden side forhindrer at miljøproblemerne udvikler sig på en sådan måde at produktionsbetingelserne undergraves. Hertil kommer naturligvis de traditionelle politi- og forsvarsopgaver, som alt tyder på bliver større i en verden med øget polarisering mellem rige og fattige. Og vigtigst af alt må staten føre en generel økonomisk politik, som sikrer et godt investeringsklima.

The Economist, der spillede en væsentlig rolle i 1980ernes Thatcher-revolution, erkender og værdsætter det nye magtforhold mellem stat og kapital, offentlig og privat sektor:

"On the whole, markets take power away from governments that do the wrong things: borrow recklessly, run inflationary policies or try to defend unsustainable exchange rates. They thereby encourage governments to adopt policies that will benefit their economies and their

citizens. .. /Men regeringer/ can improve the workings of the economy by removing structural rigidities that cost jobs and hinder competition, by scrapping tax distortions that discourage saving, or by reforming the educational system to ensure that the next generation is properly equipped for tomorrow's jobs. A government willing to take on such tasks is hardly powerless.” (Economist, The, 1995: 43f; forfatterne til The Economist's Survey er anonyme, men det fremgår at de har fået hjælp fra bl.a. IMF og OECD).

Tilhængere af nyliberalismen er således enige med kritikerne i, at det er markedet, evt. kapitalen, der sætter regeringernes dagsorden; uenigheden vedrører alene om dette er til gavn for befolkningen.

Kapitalens frisættelse betyder en binding af politikken; mere magt til markedet betyder mindre magt til politikerne:

- med overgangen i 70erne fra faste, politisk bestemte til flydende, markedsbestemte kurser, blev **valutapolitikken** stort set afviklet. Markedet bestemmer værdien af de toneangivende valutaer (især dollar, euro og yen), og de mindre økonomier binder reelt og til tider også formelt deres valuta til en af disse. Finanskapitalen har nu nået en sådan størrelse at et lands valutareserver slet ikke kan konkurrere; hvis en stat søger at hævde en kurs, som markedet er uenig i, taber den nu disse styrkeprøver, jvf. valutakriserne i de sidste 10-15 år, herunder Soros' spekulation mod pundet i 1993 (Kapitel 35.7 og 8),

- **pengepolitikken** er blevet unddraget politikernes kontrol med indførelse af uafhængige nationalbanker, herunder den Europæiske Centralbank. Dette var et kernepunkt i monetarismens og nyliberalismens program. Hvor rentepolitikken tidligere også havde som formål at fremme produktive investeringer og dermed beskæftigelsen, hvilket tilsagde en lav rente, er det overordnede og udtrykkelige mål (bl.a. i EU) nu at modvirke inflation, hvilket tilsiger en høj rente;⁶ denne politik tilgodeser finanskapitalen på bekostning af den produktive kapital og de ansatte og er for så vidt udtryk for det nye magtforhold mellem de to kapitalformer,

- endelig er der **finanspolitikken**, der vedrører offentlige udgifter og indtægter (skatter). Dette er den mest åbenbart politiske del af den økonomiske politik, fordi den vedrører størrelsen af den offentlige sektor, skattebidraget ('skattetrykket' set fra en liberal vinkel) og omfordelingen af indkomst. Indenfor EU har Stabilitets- og Vækst Pakken fastlagt nogle snævre rammer for finanspolitikken, især må statsunderskuddet ikke

overstige 3% af BNP. I overensstemmelse med nyliberal tankegang lægges der dermed et loft over den offentlige sektors størrelse, hvor en Keynesiansk velfærdsstatsmodel snarere ville lægge en bund. Hertil kommer at finanspolitikken i vore dage må tilrettelægges således, at landet kan tiltrække udenlandsk kapital og undgå kapitalflugt. Det tilsiger fx lave selskabsskatter; i Danmark er de blevet sænket betydeligt og i Tyskland er statsindtægterne herfra faldet med 50% i de sidste 20 år (Noreena Hertz i Guardian Weekly, 10/5 – 2001).

Alt i alt er vilkårene for den økonomiske politik dermed ændret afgørende i den nyliberale epoke.

I Keynesianismens og velfærdsstatens storhedstid for 30-40 år siden havde den økonomiske politik langt flere frihedsgrader. Før kapital-liberaliseringen kunne politikerne vælge mellem lav rente af hensyn til beskæftigelsen og høj rente af hensyn til inflationsbekæmpelsen, eftersom lav rente dengang ikke udløste kapitalflugt. Fraværet af international konkurrence om kapitalen betød at økonomien i højere grad var opdelt i en indenrigsøkonomi og en udenrigsøkonomi, der fulgte forskellige principper og havde forskellige prioriteringer; derfor var det muligt at have en lav intern rente af hensyn til beskæftigelsen og en højere extern rente for at kunne låne i udlandet. Naturligvis var der en sammenhæng, men den blev etableret via varehandlen.

Et dugfrisk eksempel på den kapital-servicerende stat har vi fra USA, hvor dereguleringen – dermed monopoliseringen – har fået extra vind i sejlene under Bush-administrationen:

”According to the Federal Communication Commission (FCC), which largely determines US media policy, large conglomerates are too restricted by legal limits on market share. So the solution is a sweeping deregulation of the field, to be announced this month” (Halami, 2003).

Den politiske udvikling – og ændringen i statens funktion – kan illustreres ved at sammenligne denne håndtering af medieområdet med myndigheders og politikeres reaktioner for 30 år siden (1974), da de 8 større olieselskaber blev kritiseret for at opretholde ’a noncompetitive market structure’ (Lodge, 1975: 209f). The Federal Trade Commission foreslog at splitte selskaberne op for at sikre konkurrencen, mens finansministeriet fandt dette for drastisk og foretrak offentlig regulering; senator Adlai Stevenson foreslog et føderalt – altså offentligt – selskab, og senator Henry Jackson advokerede regeringsrepræsentation i olieselskabernes bestyrelse. Hvad resultatet blev var åbenbart ikke afklaret ved bogens

udgivelse, men forslagene og holdningerne viser i et glimt en anden verden, hvor staten er modspiller til kapitalen.

I takt med at den økonomiske politik afpolitiseres forvandles den til saglighed. Den bliver et emne for økonomiske eksperter, blandt hvilke der naturligvis kan være uenighed, men ikke uenighed om at der i en given situation eksisterer én rigtig løsning.

Det saglige er det, til hvilket der ikke er knyttet forskellige værdier og interesser. Den sagligt rigtige løsning udtrykker Almenvellet eller den almene interesse, også kaldet 'den økonomiske nødvendighed'.

Enhver ideologi må have et element af sandhed, ellers er den for let af afsløre. Således også den nye saglighedsideologien. I en verden, hvor kapitalen sætter dagsordenen, er det vitterlig i langt de fleste borgeres interesse, at politikken tilpasser sig kapitalen. At føre en anden politik ved fx at hæve selskabsskatterne kan let vises at føre til økonomisk ruin for alle grundet kapitalflugt. Det er ikke specielt for den nyliberale epoke, at menneskenes interesser umiddelbart falder sammen med den givne magt; slaverne i de amerikanske sydstater havde en klar interesse i at slaveejerne kunne sælge deres bomuld til gode priser og at slavesystemet generelt fungerede godt, for det gav økonomisk rum for bedre levevilkår for slaverne.

Når kapitalens særinteresser fremstilles som identiske med almeninteressen er det altså ikke helt forkert. Men det er heller ikke helt rigtigt.

For det første kan det tænkes at en anden økonomisk magtkonstellation er bedre i overensstemmelse med befolkningens interesser. For det enkelte land gælder det i en vis udstrækning, at hvad der er godt for landets kapital er godt for befolkningen. Problemet er at konkurrencen mellem landene om at føre den mest 'ansvarlige politik' synes at indebære en generel international tendens til at sænke velfærdsnivoet. Det er muligt at Danmark vinder i konkurrencen, således at det ad åre bliver muligt at finansiere flere velfærdsydelse, men alle kan ikke vinde. Der kan altså stilles spørgsmålstegn ved, om de nyliberale spilleregler overordnet er i befolkningernes interesse.

For det andet er intet system – heller ikke kapitalismen – harmonisk; forskellige grupper vil altid have forskellige og til dels modstridende interesser. Udstødte har en éntydig interesse i en stærk velfærdsstat, og skønt arbejdere og kapitalejere har en fælles interesse i at virksomheden går godt og afkaster en pæn profit, har de dog modsatte interesser i profittens fordeling; tilsvarende har den produktive og finansielle kapital

modsatte interesser mht. rentens højde. Hertil kommer at den moderne kapitalisme, i hvert fald i USA, synes karakteriseret ved 'jobless growth', således at lønarbejderne ikke nyder godt af firmaernes fremgang. Endelig betyder omstruktureringen af arbejdsmarkedet i mere 'flexibel' retning, mere deltidsarbejde osv., at lønarbejderens stabile, ofte livslange forhold til en bestemt virksomhed ophører, hvilket betyder at interessefælleskabet med kapitalen ikke opleves konkret.

Mere overordnet trækker klassesamfundets opløsning, hvor flere kombinerer både arbejder- og kapitalinteresser, i retning af interesseharmonisk, mens polariseringen mellem rige og fattige peger i modsat retning.

47.4.3. Statens markedsførelse og privatisering

Staten privatiserer og fremmer markedet (eller snarere kapitalismen), men der er også en tendens til at den selv privatiseres og selv markedsføres. Forholdet mellem staten og privatkapitalismen er ikke et ydre forhold; marked og kapital er momenter i den nyliberale stat. Dette viser sig på flere måder.

Det 'klassiske' offentlige gode finansieres via skatten og stilles gratis til rådighed for borgerne efter disses behov; sygehuse, skoler, biblioteker og parker er eksempler. Den, der nyder godt af disse ydelser, gør det i kraft af at være borger. Hvis borgeren skal betale for ydelsen, er hun ikke længere borger, men kunde (fx kommunal busdrift); relationen er da blevet en markedsrelation, hvor det offentlige udbyder og sælger en ydelse, som kunden efterspørger og køber. Så længe godet er gratis, må det offentlige tilpasse gode-mængden efter behovene og evt. hæve skatten for at klare finansieringen; når ydelsen får en pris, rationeres den ved at de ikke-betalingsdygtige behov udskilles.

I Danmark har der været visse tendenser til et opgør med 'gratis-princippet', fx visse typer hjemmehjælp; et andet lille eksempel er at pasudstedelse i dag er belagt med et gebyr, mens det tidligere var gratis.

Venstre har gjort sig til talsmand for at omstrukturere den offentlige sektor, således at offentlig finansiering kombineres med markedsøkonomi (se Venstre's principprogram på www.venstre.dk). Idéen er at den borger, der har et dokumenteret og politisk anerkendt behov qua studerende, boligsøgende, forælder osv, i stedet for at modtage den konkrete ydelse direkte fra staten får udbetalt et bestemt beløb, som borgeren derefter frit kan disponere over til køb af ydelser indenfor området; fx kan forælderen selv vælge mellem private og offentlige børneinstitutioner eller måske foretrækker hun selv at passe sit barn. Fra en liberale vinkel er fordelene

den, at der etableres konkurrence mellem de forskellige 'udbydere', hvilket formodes at fremme effektiviteten, samt at statens tvang og formyndamentalitet kan erstattes af individuel frihed; og vel at mærke uden at velfærdsstatens behovsdækning bringes i fare. Selv hvis det frie valg kun gjaldt forskellige offentlige udbydere er effekten at en given offentlig institution underlægges et konkurrencepres, altså markedsføres. Samtidig ændres ydelsesmodtagerens sociale rolle; overordnet er intet ændret, eftersom ydelsen stadig er en borgerret, finansieret via skatten, men fordi den umiddelbare ydelse ikke er konkret, men monetær, må borgeren i anden omgang forvandle sig til en køber. På denne måde bringes velfærdsstaten til at imitere markedet.

Lad os nu betragte andre typer af markedsførelse og privatisering indenfor den nyliberale stat.

Omdannelse af den offentlige virksomhed til et **statsaktieselskab**. Virksomheden forbliver i første omgang offentlig, eftersom staten har aktiemajoriteten, men den frigøres fra politisk kontrol (fx gælder offentlighedsloven ikke længere), og tidligere bredere målsætninger erstattes af profitmaximering. Dermed bliver det lettere at privatisere (staten kan blot sælge sine aktier), samtidig med at virksomheden bliver mere attraktiv for private købere. Dette var metoden i forbindelse med Tele Danmark: Før privatiseringen i 1997 var tjenesten i 1990 blevet omdannet til et statsaktieselskab.

Når det offentlige skal konkurrere på lige fod med det private, må det tilpasse sig til det private succeskriterium, nemlig profitmaximering; ellers vil den offentlige virksomhed tabe, altså gå fallit. Dette har vi set i Danmark i forbindelse med DSB. Bredere målsætninger må opgives, fx lave togpriser for af miljømæssige grunde at gøre kollektiv trafik tillokkende eller for af sociale grunde at tilgodese samfundsgrupper, der ikke har råd til at have bil. Det betyder at den offentlige virksomhed bliver som den private, og det bliver nu svært at argumentere imod at den også formelt skal være privat.

Den nylige danske universitetslov illustrerer en anden form for markedsførelse af det offentlige. Med henblik på at tilpasse den offentlige institutions aktiviteter til markedets behov, afskaffes det interne demokrati til fordel for en virksomhedslignende bestyrelse med repræsentanter for erhvervslivet. Da universiteterne fortsat finansieres af det offentlige, har kapitalen fået disse ydelser gratis. Et dansk eksempel på 'Corporate Welfare'.

Mere generelt er grænsen mellem det offentlige og det private flydt ud, således at der er opstået en 'grå zone' af halv-offentlige, halv-private institutioner og områder; udflydningen er asymmetrisk, eftersom det ikke er det offentlige og dets principper, der er trængt ind i den private sektor: det er den anden vej rundt. Udlicitering, engelsk: 'outsourcing', er det oplagte eksempel; her defineres opgaven politisk, men udføres privat.

Sammenfattende synes staten på vej til at blive privat, således at der ikke længere er 'grundlag for at opfatte de offentlige institutioner som noget særligt, sammenlignet med private virksomheder' (Andersen, 1996: 16).

I næste kapitel skal vi se på, hvad den nyliberale stat betyder for demokratiet.

47.5. Nyliberalismens internationale system

I takt med økonomiens globalisering øges betydningen af internationale økonomiske organisationer som IMF og WTO. De søger ikke at hæmme og regulere fondene og de multinationale selskaber; tværtimod er bestræbelsen at fremme deres interesser.

For **IMF**'s vedkommende var dette klart i den Østasiatiske krise, hvor udenlandske investorer blev frikøbt ('bailed out') og hvor åbning for udenlandsk kapital var et centralt krav til de kriseramte lande. Også **WTO** har en klar - endog radikal - nyliberal dagsorden, idet sigtet ikke blot er at liberalisere 'ved grænsen', men også at fremme kapitalens interesser internt i et fremmed land ('bag grænsen'), altså "to ensure that markets are accessible to foreign, commercial suppliers while at the same time they are secure for their investments" (Arup, 2000: 9); hertil kommer WTO's bestræbelser for at privatisere viden og den moderne teknologiske øvrige frembringelser (IT- og genteknologi) samt udvide kredsen af liberaliserede varer og tjenesteydelser (GATS-aftalen).

Heller ikke **EU** yder (længere) et modspil til den store kapital. Iflg. Riccardo Petrella (1998), professor og rådgiver for Kommissionen i EU, har det længe været erkendt, at

"left to itself, market capitalism tends to create oligopolistic configurations, permit dominant positions, and favour price and market-share agreements and cartels ... this has long been the inspiration of anti-trust policy, first in the USA from about 1890 onwards, and then in the European continent", herunder indenfor EU.

Situationen er imidlertid 'significantly changed' i de sidste 10-15 år. Problemet er at en anti-trust politik indebærer indgreb i det frie marked og den frie konkurrence. EU's politik er derfor ikke længere fokuseret på

"preventing or combating the risk of great concentrations of financial, industrial and economic power that could also negatively affect the role of public powers and democratic institutions. Rather, it is on the creation of the most efficient competitive market in the belief that only such a market leads to an optimal allocation of available resources to produce the right products and the right services, at the right price .."

Ved propageringen af denne nye form for konkurrence har Kommission og Ministerråd

"gradually incorporated theories and choices defended by the so-called Chicago school /en nyliberal højborg/, in particular Harold Demzets. According to Demzets, efficiency is the primary objective of competition policy. If free competition allows a firm to acquire growing market shares - theoretically up to a monopolistic position - there is nothing wrong with this if it means better products and services for the consumers, and higher shareholder values. One can clearly trace important elements of this conception in recent EU competition policy, notably the decision to grant exemptions or to approve acquisitions and mergers on the grounds that they have positive effects on market efficiency ..".

Iflg. Financial Times (3/11 – 1999) afviser EU nu kun 0,5% af de ”forretningsrelationer og aftaler, som meddeles til Kommissionen.”

I næste kapitel diskuteres hvilken betydning denne monopoliseringstens har for demokratiets mulighed.

NOTER

1. Det kan argumenteres at Danmark her udgør en undtagelse, fordi den demokratiske udvikling - specielt kampen for parlamentarisme – især var knyttet til bondestandens frigørelse, jvf. Niels Finn Christiansen, 1984. Bemærk at ligesom arbejdernes frigørelse var betinget af deres økonomiske organisering i fagbevægelse (og Kooperation), var bøndernes politiske kamp mod den store jordejendom kritisk afhængig af deres økonomiske organisering i andelsbevægelsen, der var uafhængig af såvel godsejere som bykapitalister, - og naturligvis var baseret på det ikke-kapitalistiske hoved-princip.

2. Smlgn. imidlertid Kapitel 36 om 1. Internationale's til dels frustrerede forsøg på at få udvidet valget i 1867. Den store udvidelse af valget kom i 1884.

Iflg. Stephens var "the Liberals and Tories .. only willing to extend the right to vote to workers because they hoped to benefit from the votes of the newly enfranchised workers. Had a substantial Labour party already commanded the loyalty of workers, the threat perceived by the elites certainly would have made the established parties more reluctant to make such a move" (Stephens, 1993: 420). Så her kom valgetsudvidelsen - hvis denne hypotetiske motivforskning står til troende - i kraft af arbejderklassens **svaghed!**

3. Barnett og Cavanagh, 1995: 361ff, giver mange interessante eksempler på dette indenfor den amerikanske bankverden i 70'erne og 80'erne.

4. I Lundkvist argumenterer jeg for at den nyliberale stat snarere bliver mindre end større. Den vurdering forekommer mig nu tvivlsom.

5. Peter Burnham (1999) analyserer den moderne stat på et marxistisk grundlag, idet han 'udpakker' staten med henblik på at identificere de dominerende interesser.

Han mener at 'staten' faktisk har en interesse i globalisering, fordi politisk kritik kan afværges med henvisning til den 'økonomiske nødvendighed'. Et sådant ønske om immunisering mod kritik ligger også bag ændringen i styringssystemet fra 'discretion based' til 'rule based', altså til en mere indirekte 'arms length' styring, hvor beslutningstagerne er et skridt længere væk fra implementeringen; dette illustrerer han med udviklingen i England mod større selvstændighed for Bank of England og øget anvendelse af semi-uafhængige, management-orienterede styringsorganer.

Herhjemme har Carsten Greve undersøgt de begrundelser som er anført i forskellige betænkninger for at vælge statslige aktieselskaber som ramme om offentlig aktivitet, fx anbefaler Finansministeriet i 1993 her privat aktiesalg, fordi 'private aktionærer er gode til at sige fra overfor politikere' (Greve, 2000: 42).

I øvrigt afviser Greve (2000: 21) at tendensen til privatisering skulle have 'ideologiske årsager', med henvisning til at 80'ernes Thatcher-reformer senere blev kopieret af socialdemokratiske regeringer, fx i New Zealand (han nævner også at mens Poul Schlüter i 80'erne afviste privatiseringer, blev sådanne gennemført af 90'ernes socialdemokratiske regeringer). Alternativt kan man mene at dette er udtryk for, at socialdemokraterne har tilpasset sig den sejrige nyliberale ideologisk.

6. Grundet den globale økonomiske afmatning – eller krise – er renten i dag (2003) meget lav, men dog højere i EU end i USA, hvor centralbanken (FED) i højere grad må lytte til regeringen.